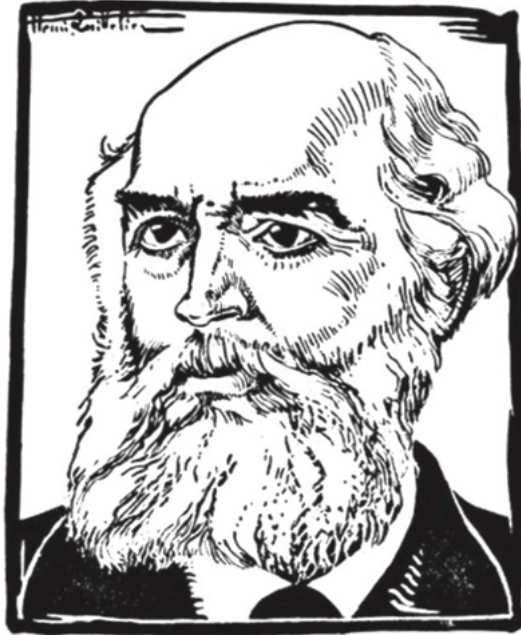

Godefroid Kurth

Historien

1847-1916

Godefroid Kurth (1847-1916) was een belangrijk historicus. Hij kreeg een buste in zijn geboortestad Arlon en er zijn straten naar hem vernoemd, onder andere in Brussel. Hij stond aan de basis van de verwetenschappelijking van de geschiedschrijving in België, maar gaf ook de aanzet voor een ideologisch gekleurde benadering van het ambachtswezen in zijn boekje *Les corporations ouvrières au Moyen Âge* uit 1893 (Buste: foto Nicholas d'Hoest, juli 2017, commons.wikimedia.org. Tekening en straatnaambordje: reflexcity.net/Bruxelles)

Brecht Dewilde en Florian Daemen

Denkarbeid. Reflecteren en schrijven over de ambachten in België (negentiende en twintigste eeuw)

Na een lange onderbreking is er sinds de jaren 1970 en 1980 een hernieuwde belangstelling voor de geschiedenis van de ambachten. Binnen het kader van deze heropleving is het interessant stil te staan bij de evolutie die de interpretatie van dit onderwerp heeft doorgemaakt sinds haar ontstaan in de negentiende eeuw om zo de huidige debatten beter te kunnen duiden. Terwijl deze 'denkarbeid' reeds voor Nederland, Duitsland, Engeland en Italië is verricht, werd de Belgische historiografie van het ambachtswezen nog nauwelijks tegen het licht gehouden.¹ Een aantal historici synthetiseert de historiografische ontwikkelingen sinds de Tweede Wereldoorlog,² maar een onderzoek naar de evolutie van de geschiedschrijving over de ambachten sinds hun afschaffing aan het einde van het *ancien régime* ontbreekt. De enige gespecialiseerde studie van deze aard is een bijdrage van Pascale Lambrechts uit 1994, die een bondig overzicht geeft van de evolutie van de Belgische historiografie van het ambachtswezen vanaf de negentiende eeuw tot de jaren 1990.³ Lambrechts weet goed de algemene lijnen te schetsen. Ze focust daarbij vooral op de vorm van de publicaties en de verwerkte bronnen maar blijft inhoudelijk te veel op de vlakte om belangrijke constanten en wijzigingen in het denken over de ambachten te vatten.

In dit artikel worden twee nieuwe inzichten geboden.

Ten eerste was er volgens Lambrechts in de negentiende-eeuwse historiografie geen sprake van theorievorming over het ambachtswezen maar bleven studies beperkt tot *descriptions ennuyeuses* van privileges en statuten. Die stelling lijkt niet helemaal accuraat en het eerste doel van dit artikel is om dit idee bij te stellen. Ten tweede willen we nuances aanbrengen bij het beeld dat in de huidige literatuur wordt opgehangen over de Belgische geschiedschrijving in de eerste helft van de twintigste eeuw. Vandaag wordt deze periode gezien als een periode van uitgesproken historiografische tegenstellingen tussen een liberaal-'ambachtscritisch' en een overwegend katholiek 'ambachtsvriendelijk' kamp. De ene

1 Ehmer, 'Traditionelles Denken', 19-77; Richardson, 'A tale of two theories', 217-239; Mocarelli, 'Guilds reappraised', 159-178; Slokker, *Ruggengraat*, 12-28.

2 Boone, 'Les métiers', 3-5; Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, 11-14; Stabel, 'Guilds', 187-189.

3 Lambrechts, 'L'historiographie des métiers', 143-155.

beschouwde ambachten als inerte instituten die iedere vorm van flexibiliteit of innovatie afremden en het functioneren van de vrije markt belemmerden; de andere beschouwde ze als een noodzakelijke bemiddelaar in een overlegeconomie of als onontbeerlijk voor de ontwikkeling van goede (christelijke) zeden en sociale stabiliteit.⁴ Dit artikel toont aan dat de tegenstellingen in de Belgische historiografie eerder gematigd waren en dat beide ‘kampen’ meer met elkaar gemeen hadden dan ze misschien zelf zouden willen toegeven.

De analyse is beperkt tot de periode 1800-1950. De focus is ook resoluut inhoudelijk, wat betekent dat niet wordt ingegaan op de methodologische keuzes van de betrokken historici en evenmin op de archivalische situatie die uiteraard bepalend was voor de manier waarop aan onderzoek kon worden gedaan. Tot slot wordt ook de archivistische en antiquarische stroming in de historiografie buiten beschouwing gelaten, zijnde de talrijke archivarissen en oudheidkundigen die indrukwekkende bronnenrepertoria of verzamelingen van artefacten publiceerden. Dit genre bleef populair tot ver in de twintigste eeuw en liep parallel met de uitbouw van het archiefwezen en de *archival turn* in de historiografie onder impuls van Leopold von Ranke (1795-1886).⁵ Ook al voerden de uitgevers van dergelijke repertoria zelf aan dat hun werk bouwstenen aanreikte om nieuwe kennis over de ambachten en hun materiële cultuur te verwerven,⁶ toch zijn ze voor het doel van dit artikel, waarin de evolutie in de theorievorming centraal staat, minder relevant.

De herontdekking van de ambachten in de negentiende eeuw

Het is amper voor te stellen, maar nauwelijks een kwarteeuw na hun afschaffing schenen slechts weinigen zich nog iets concreets bij het fenomeen ‘ambachten’ te kunnen voorstellen. Het leek wel alsof met het schrappen van de corporatieve privileges in 1795 ook de collectieve herinnering aan dit instituut met ruim een half millennium geschiedenis was uitgewist. Om inzicht te krijgen in de stichting, de organisatie en de rechtspositie van de ambachten, schreef de Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Letteren in 1827 een prijsvraag over het ambachtswezen in de Lage Landen uit:⁷ *En quel temps les corporations connues sous le nom de Métiers (Neeringen ende Ambachten), se sont-elles établies dans les provinces des Pays-Bas? Quels étoient les droits, privilèges et attributions de ces corporations, et par quels moyens parvenait-on à y être reçu et à en devenir membre effectif?*⁸

Uit het juryverslag, dat bewaard wordt in het archief van de Koninklijke Academie van België, blijkt dat er slechts één inzending was, namelijk de verhandeling van Léonard Pycke (1781-1842).⁹ Deze Pycke, die omwille van zijn excentrieke levensstijl wel eens lacherig ‘Titi le Flaneur’ werd genoemd, is een intrigerend figuur.¹⁰ Hij was een Kortrijkse jurist en lid van de West-Vlaamse Provinciale Staten onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. In 1822 werd hij van corruptie met stedelijke octrooirechten beschuldigd en uit zijn toenmalig ambt van burgemeester ontzet. Hij werd ten lange leste in beroep vrijgesproken, maar daarmee begon een lange zoektocht naar eerherstel. Zijn politieke rehabilitatie volgde in 1824 met een nieuwe benoeming in de West-Vlaamse Provinciale Staten. Daarnaast probeerde hij aanzien te verwerven door deel te nemen aan de prijswedstrijden van de Academie. De verhoopde erkenning werd hem uiteindelijk bezorgd met zijn gouden medaille in het *concours* van 1827.¹¹

De inzending van Pycke – die door de jury overigens niet onverdeeld positief werd beoordeeld – had als basisstelling dat de keuze voor de ambachten als instituties voor de promotie van industrieën en het brengen van orde in de samenleving correct was.¹² Ambachten

Léonard Pycke (1781-1842) was geen historicus maar een jurist. Hij benadrukte dan ook de institutionele kant van de ambachten, de regels, rechten en privileges. Hij was ook politiek actief, onder andere als burgemeester van Kortrijk (beeldbank.kortrijk.be)

waren aangepast voor de functies en taken waarvoor ze bestemd waren en in hun organisatieregels beantwoordden ze aan de principes uit het natuurrecht en het Romeinse recht. In het voetspoor van verlichte theorieën over de distributie van rechtvaardigheid via instituties maakte Pycke echter een onderscheid tussen de ambachten als instituties en niet-institutionele kenmerken, zoals het feitelijke gedrag van mensen dat de organisaties gaandeweg corrumpeerde. Hij stelde dat de ambachten in de beginfase nuttige organisaties waren, die over een aantal rechten en privileges beschikten om de taken waarvoor ze bevoegd waren te kunnen uitoefenen (het gaat dan bijvoorbeeld over het exclusieve voorrecht van meesters om een ambacht uit te oefenen en het slechts beschikbaar maken van dit meesterschap na een opleiding en een bekwaamheidsproef). Maar door de 'degeneratie van de geest' werden die privileges na enige tijd door gevestigde meesters misbruikt om potentiële concurrenten de toegang tot het ambacht te ontfangen. Privileges gingen daardoor

synoniem staan voor wangebruik en een falend institutioneel stelsel. De inherente zwakte van de ambachten was dat ze te weinig flexibel waren om dit probleem te verhelpen. De enige juiste oplossing bestond er daarom in de ambachten af te schaffen.

Met Pycke was geen econoom maar een jurist aan het woord. De privileges van de ambachten waren niet zozeer om economische redenen nefast als wel omdat ze de rechten van het individu aantastten en zodoende ingingen tegen het natuurrecht. Een economische interpretatie van het onderwerp kwam er enkele jaren later naar aanleiding van twee nieuwe prijsvragen van de Academie:

*1835/37: Indiquer l'époque précise des inventions, importations et perfectionnements qui ont successivement contribué aux progrès des arts industriels en Belgique depuis les dernières années du 18e siècle jusqu'à nos jours avec l'indication des personnes qui les premières en ont fait usage parmi nous.*¹³

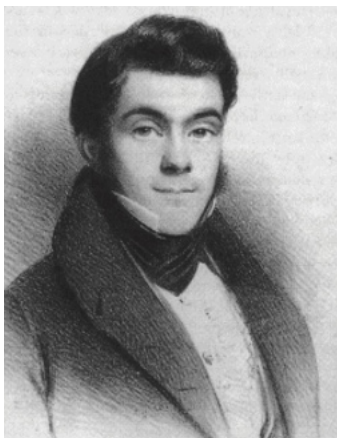
- 4 Lis en Soly, 'Inleiding', 7-12; Lis en Soly, 'Ambachtsgilden', 11-42; Lis en Soly, 'Craft guilds', 1-31; De Munck, 'Van religieuze devotie', 21.
- 5 Huistra, Paul en Tollebeek, 'Historians', 4; Aerts en Bosma, 'The Low Countries', 175-176.
- 6 Bijvoorbeeld: Delepierre en Willems, *Collection des keuren*; De Vigne, *Recherches historiques*.
- 7 Over de prijsvragen van de Academie als instrument om de nationale geschiedbeoefening te stimuleren, zie: Verschaffel, *De hoed*, 69, 78-89; Verschaffel, 'De dissertatie', 123-141.
- 8 Wanneer zijn de corporaties die we kennen onder de naam Gilden/Ambachten in de Nederlanden gevestigd? Welke rechten, privileges en toewijzingen hadden ze en hoe kon men er volwaardig lid van worden?
- 9 Brussel, *Archief van de Koninklijke Academie van België*, Archives contemporaines, Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques, Concours annuels, 1827. Zie voornamelijk de juryverslagen van Karel Van Hulthem en Egide-Norbert Cornelissen. Het oordeel van het derde jurylid, Adrien-Philippe Raoux, was meer gematigd.
- 10 Ainé, *Humbles excuses*.
- 11 Over de figuur van Pycke: Van de Putte, *Biographie*; Bethune, 'Pycke (Léonard)', 364-368.
- 12 Pycke, *Mémoire en réponse*.
- 13 Geef aan wanneer precies welke uitvindingen, inclusief hun implementatie en verbeteringen daarvan, na elkaar hebben bijgedragen aan de vooruitgang van de Belgische industrie vanaf de laatste jaren van de 18e eeuw tot heden, met vermelding van de personen die ze hier als eersten hebben ingezet.

1840: *Quel a été l'état de la population, des fabriques et manufactures et du commerce dans nos provinces, depuis le commencement du XVIIe siècle, jusqu'à l'érection du royaume des Pays-Bas?*¹⁴

Laureaat van beide edities was Natalis Briavoinne (1799-1869), Fransman van oorsprong, die na een schimmig faillissement in 1830 in Brussel belandde en daar opklom tot baas van een invloedrijke persgroep. Briavoinne was een vlotte *society*-figuur die zelfs de gunst van koning Leopold I wist te verwerven. Volgens zijn levensbericht in de *Journal de Bruxelles* bezat hij de gave van het gemakkelijke woord, maar liet hij zich in zijn energieke betogen soms te veel gaan waardoor hij wel iets weg had van een eekhoorn.¹⁵ Briavoinne had een uitgesproken liberaal-economische visie en mocht graag verkondigen dat een nieuwe tijd was aangebroken, die van de 'Industriële Revolutie'. Hij was één van de eersten om deze term te gebruiken.¹⁶

In zijn boek uit 1838, *Sur les inventions et perfectionnements dans l'industrie*, nam Briavoinne stelling tegen de ambachten. Hij claimde dat de ambachten technologische vooruitgang in de weg stonden en dat de Industriële Revolutie pas kon doorbreken dankzij de afschaffing van de ambachten aan het einde van de achttiende eeuw. Hij gaf niettemin toe dat de ambachten een tijdlang hun nut hadden gehad om de kwaliteit van de productie te garanderen, consumentenvertrouwen te genereren en via het leerstelsel kennis en vaardigheden door te geven. Gaandeweg waren ze echter geëvolueerd tot inerte instituties die zichzelf overleefd hadden en in de achttiende eeuw enkel technologisch conservatisme in de hand werkten. De grootste troeven bleken uiteindelijk de ergste kwalen: de ambachten grepen de leertijd en de meesterproef niet aan om innovatie tot stand te brengen maar hanteerden ze als mechanismen om personen die over superieure vaardigheden of vernieuwende technieken beschikten uit te sluiten. Volgens Briavoinne gingen geld, afkomst en netwerken in plaats van individuele verdiensten steeds vaker bepalen wie wel en wie niet toegang tot de ambachten had. De afschaffing van het corporatief stelsel onder het Franse bewind werd om die reden ervaren als een bevrijding, ook voor de geesten en de creativiteit, met als gevolg een spectaculaire technologische vooruitgang op korte termijn.¹⁷

In andere publicaties hield Briavoinne deze lijn aan, maar reserveerde hij wel wat meer ruimte om de economische meerwaarde van ambachten in hun beginfase toe te lichten. Dat deed hij bijvoorbeeld in zijn tweedelige *De l'industrie en Belgique: causes de décadence et de prospérité* uit 1839¹⁸ en in zijn bekroonde *Mémoire sur l'état de la population des fabriques, des manufactures et du commerce* uit 1841, waarin hij de nadruk legde op de rol van instituties in de economie.¹⁹ In beide boeken argumenteerde hij dat het commerciële succes van de middeleeuwse lakennijverheid mede op het conto van de ambachten te schrijven was, omdat deze organisaties het vermogen en de juridische middelen bezaten om de kwaliteit van de industriële productie te bewaken en fraude te bestrijden. Maar groeiend winstbejag en tegengestelde commerciële belangen tussen steden, tussen corporaties en tussen meesters onderling ontketenden 'le démon de la discorde'. De geesten vertroebelden, het zo kenmerkende arbeidsethos ging teloor en de solidariteit tussen ambachtslieden verdween. In dit veranderende tijdsgewricht sleurden 'bloeddorstige demagogen' zoals Pieter Couthereel en Jacob van Artevelde de ambachten mee in nutteloze opstanden die de commerciële aftakeling van de Vlaamse en Brabantse steden enkel maar versnelden.²⁰ Briavoinne benadrukt weliswaar dat niet alle kritiek op de ambachten terecht is of zomaar veralgemeend mag worden. Niet alle gevallen van falende industrieën kunnen immers aan de ambachten toegeschreven worden; soms waren er ook gewoon macro-economische variabelen in het spel.²¹

Philippe Blommaert (1808-1871) (dbnl.org)

Tegenover de betogen van Pycke en Briavoinne, die beide goed gestoffeerd en theoretisch onderbouwd zijn, vinden we de romantische traditie, waarin ambachten naar voren worden geschoven als netwerken die gemobiliseerd kunnen worden voor politiek verzet tegen repressieve overheden. Een goed voorbeeld daarvan is het werk over de Gentse Opstand van de Vlaamse, liberaalgezinde edelman Philippe Blommaert (1808-1871). Zoals eerder al door Jelle Haemers geanalyseerd, was deze vriend en geestverwant van Hendrik Conscience (1812-1883) een voorvechter van de nog jonge Vlaamse Beweging.²² Hij meende dat collectieve actie nodig was voor het behoud van de Nederlandse taal in België en die visie integreerde hij in zijn geschiedschrijving. In zijn essay *Causes de la guerre des Gantois contre le duc de Bourgogne*

uit 1839 schoof hij de opstand geleid door Jacob van Artevelde (1290-1345) naar voren als een rechtvaardige volksopstand tegen het tirannieke Bourgondische vorstenhuis – een Franstalig regime dat een politiek van willekeur voerde die vreemd was aan de Vlaamse tradities en zeden. In dit essay kwamen de ambachten niet expliciet aan bod: dat wil zeggen, ze worden wel geregeld vermeld maar hun specifieke rol in het volksverzet wordt niet toegelicht.²³

Dat doet Blommaert een jaar later wel in een boekje getiteld *Over de ambachtsgilden of neringen te Gent* (1840). Daarin staat hij uitvoerig stil bij de ambachten uit de Gentse textielnijverheid. Hij steekt zijn sympathie niet onder stoelen of banken. Bovenal looft hij de strijdvaardigheid van de middeleeuwse ambachten. Dankzij hun efficiënte organisatie waren deze genootschappen de meest geschikte structuren voor de verdediging van stad en land tegen invallen van Franse agressors. De ambachtsman zelf was bovendien door-drongen van moed en bezieling voor Vlaanderens belangen en daarom ‘*wist hy op het veld van wankelen noch wyken*’.²⁴ Voor Blommaert was er een duidelijke parallel te trekken tussen het ambachtswezen en het ridderwezen, niet alleen wat de deugden betreft maar ook de *cursus honorum* van leerling tot meester was in zijn ogen vergelijkbaar met die van schildknaap tot ridder. Dergelijke adelbrieven waren ongetwijfeld de grootste eer die de zelf uit een aristocratisch geslacht stammende Blommaert de ambachtsgilden kon schenken. Over de economische rol van de ambachten hield de liberaalgezinde jonker zich dan weer wijselijk op de vlakte.²⁵

14 In welke staat verkeerden bevolking, fabrieken en manufactures en handel in onze provincies, vanaf het begin van de 17e eeuw tot aan de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden?

15 Witte e.a., *Nieuwe geschiedenis*, 382. Over Briavoinne zie ook: Van den Dungen, *Milieux de presse*, 272-279.

16 Coleman, *Myth*, 4; Jones, ‘The genesis’, 211.

17 Briavoinne, *Sur les inventions*, 24-25.

18 Briavoinne, *De l’industrie en Belgique*, I, 27-33, 46-49.

19 Briavoinne, *Mémoire sur l’état*, 104, 106, 111-113.

20 Briavoinne, *De l’industrie en Belgique*, I, 32 (citaat).

21 Een concrete casus wordt besproken in Briavoinne, *Mémoire sur l’état*, 111-112.

22 Haemers, ‘De dominante staat’, 39-45.

23 Blommaert, *Causes de la guerre*.

24 Blommaert, *Over de ambachtsgilden*, 12 (citaat).

25 Blommaert, *Over de ambachtsgilden*, 12.

Stanislas Bormans (1835-1912) (Website Koninklijke Commissie voor Geschiedenis)

Het voorbeeld van Blommaert werd gevolgd door andere romantici.²⁶ Interessant is echter vooral om te zien hoe het beeld van de ambachten als bastions van verzet tegen tirannieke vorsten ook binnensijpelde in studies die een zuiver wetenschappelijk doel voor ogen hadden. We vinden het bijvoorbeeld terug in het onderzoek van Stanislas Bormans (1835-1912), toenmalig adjunct-rijksarchivaris in Luik.²⁷ In zijn studie over de Luikse huidenvetters uit 1863, de dubbel bekroonde inzending van een prijsvraag uitgeschreven door de Société de Littérature Wallonne, poneerde Bormans dat ambachten in eerste instantie politieke lichamen waren. Ze waren ontstaan uit informele groeperingen van stielgenoten en zouden zich vanaf de dertiende eeuw strakker gaan organiseren en zich bewapenen om verzet te kunnen bieden tegen het repressieve bewind van het stadspatriciaat. Dat resul-

teerde na de bloedige opstand van 1312 (de Sint-Maartensramp) uiteindelijk in de erkenning van de ambachten als politieke organen met toegang tot de hoogste politieke functies in de stad. De ambachten van Luik zouden tot in de zeventiende eeuw stevast de strijd van het volk tegen de Bourgondische hertogen en de prins-bisschoppen van Luik aanvoeren, totdat prins-bisschop Maximiliaan-Hendrik van Beieren (1621-1688) in 1684 een einde maakte aan de rebellie van het volk en de ambachten hun politieke rechten afnam.²⁸

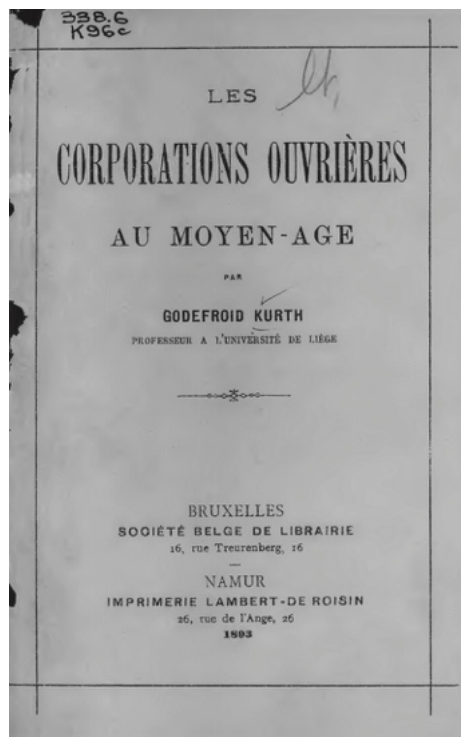
Voor Bormans waren de ambachten op de eerste plaats politieke organisaties, wat betekent dat met het verlies van hun politieke rechten hun rol ook min of meer was uitgespeeld. Na 1684 evolueerden zij tot conservatieve, weerspannige instellingen die een bedreiging vormden voor de rust en de stabiliteit in de stad en het prinsbisdom. Tekenend daarvoor was dat de reorganisatie van het ambachtswezen in 1684 een lange periode van periode van rust en stabiliteit inluidde die pas opnieuw werd verstoord met de Franse overheersing in 1792. Met andere woorden, in Bormans' denken ging een positieve evaluatie van de middeleeuwse ambachten naadloos samen met een negatieve kijk op de zeventiende- en achttiende-eeuwse ambachten.

In tegenstelling tot wat Pascale Lambrechts in haar overzicht van de Belgische historiografie suggereerde, bleef de negentiende-eeuwse bijdrage niet beperkt tot beschrijvingen van de organisatievorm en bevoegdheden van de corporaties. Er was in de negentiende eeuw wel degelijk sprake van theorievorming rond de ambachten, gebaseerd op door bronnenstudie onderbouwde betogen. Ongeacht of men een juridische, economische of politieke insteek koos, volgde het verhaal over de ambachten een duidelijk schema. Meer bepaald – en zeer opvallend – was dat er consensus bestond over het tijdspad in de ontwikkeling van het ambachtswezen. De middeleeuwse corporaties werden doorgaans beschouwd als instituties die handel en industrie bevorderden of een netwerk boden voor de verdediging van de belangen van de middenklasse en de lagere sociale groepen tegen een dominante stadsadel of machtshongerige heersers. Maar na verloop van tijd (de chronologie blijft vaag) 'degenereerden' deze ambachten tot inerte, egoïstische organisaties die politieke stabiliteit en economische en technologische progressie in de weg stonden. Het is deze organisatorische sclerose die uiteindelijk het pad effende voor het afschaffen van de ambachten aan het einde van de achttiende eeuw.

Bij sommige auteurs zou een zekere mate van ideologische stellingname gedetecteerd kunnen worden: het liberalisme van Briavoinne of het romantische ideaal van Blommaert. Echter, bij andere historici zoals Pycke, Bormans (en in hun kielzog vele anderen) is dit minder vanzelfsprekend. Wat belangrijker lijkt, is dat in het betoog van al deze auteurs de anti-corporatieve pleidooien uit de achttiende eeuw doorschemeren. De ambachtscritici uit de late achttiende eeuw hanteerden in hun petitie en *mémoires* aan de Oostenrijkse Geheime Raad inderdaad dezelfde argumenten om het in hun ogen disfunctioneren van de ambachten aan de kaak te stellen en ze maakten hetzelfde kwalitatieve onderscheid tussen de middeleeuwse en de vroegmoderne ambachten.²⁹ Ook in de achttiende eeuw hadden de grootste tegenstanders van het ambachtswezen – zij die aanstuurden op hun opheffing – geen moeite om de verwezenlijkingen van de ambachten in de middeleeuwen te erkennen. Dat maakte het des te gemakkelijker het contrast met de eigen tijd als een argument voor afschaffing uit te spelen. Eigen aan de negentiende-eeuwse geschiedschrijving was dat de auteurs er maar moeilijk in slaagden om uit dit denkkader los te komen.

Polemische geschiedschrijving in de twintigste eeuw?

In de negentiende eeuw overheerste de politieke interpretatie. Met uitzondering van Briavoinne werd de economische dimensie van de ambachten amper belicht. Die afwezigheid van een economische insteek past binnen de algehele afwezigheid van de economische geschiedschrijving in België vóór het einde van de negentiende eeuw. Erik Aerts wees er recent op dat de start van de economische geschiedschrijving in België parallel verliep met de ‘verwetenschappelijking’ van de historische praktijk aan de universiteiten.³⁰ Een belangrijke figuur in deze transitie van de geschiedschrijving tot wetenschappelijke discipline was Godefroid Kurth (1847-1916), die zich in Duitsland de positivistische methodes van de studie van de geschiedwetenschap had eigen gemaakt. Naar Duits model introduceerde Kurth aan de universiteit van Luik praktische werkcolleges in de historische methode. Dit model zou overgenomen worden door Kurths leerling Henri Pirenne (1862-1935) te Gent en Alfred Cauchie (1860-1922) te Leuven.³¹

Titelblad van *Les corporations ouvrières au Moyen Âge* (1893) van Godefroid Kurth

26 Bijvoorbeeld: Kervyn de Lettenhove, *Histoire de Flandre*.

27 Over Bormans, zie: Cuvelier, 'Bormans', 332-338.

28 Bormans, *Le bon métier*.

29 Zie bijvoorbeeld de uitgegeven petitie en memoranda in: Crutzen, 'Un mémoire'; Crutzen, 'Principaux défauts'; Crutzen, 'Une querelle'. Het pamflet van N. Bacon uit 1765 wordt aangehaald in: Henne en Wauters, *Histoire*, II, 290.

30 Aerts en Bosma, 'The Low Countries', 176-177.

31 De Schryver, *Historiografie*, 300-301; Kupper, 'Godefroid Kurth and Henri Pirenne', 411-426.

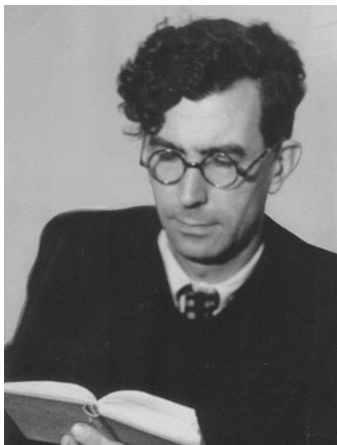
De ironie wil dat diezelfde Godefroid Kurth die aan de basis staat van de verwetenschappelijking van de geschiedschrijving in België, tegelijk ook de aanzet heeft gegeven voor een ideologisch gekleurde benadering van het ambachtswezen. Meer bepaald met zijn boekje *Les corporations ouvrières au Moyen Age* dat hij in 1893 schreef, aangemoedigd door de encycloek *Rerum Novarum* van Paus Leo XIII, en waarin hij pleitte voor vakbondsorganisaties in de eigen tijd. Het boek van de overtuigd katholieke Kurth is zonder twijfel het meest uitgesproken ideologisch gekleurde geschiedwerk uit de hier bestudeerde periode. Het middeleeuwse ambachtswezen wordt erin naar voor geschoven als model voor een orde-lijke, christelijke en sociale samenleving, waarin arbeiders en meesters, knechten en bazen in harmonie en wederzijds respect leefden en werkten, waarin arbeiders naar het voorbeeld van de middeleeuwse ambachtlieden niet ondergeschikt waren aan de burgerij, maar zélf de burgerij vormden, en waarin hun handenarbeid en vakmanschap op dezelfde voet gewaardeerd werden als die van een ingenieur of een advocaat. De middeleeuwse ambachten fungeerden in de visie van Kurth als kader voor sociale opgang van eenvoudige knecht tot zelfstandige stielman. Ook vrouwen hadden hun plaats in het ambachtelijk georganiseerde arbeidsproces van weleer, maar met respect voor de waardigheid van hun sekse, hun fysieke mogelijkheden en hun taken als moeder: '*La honteuse promiscuité de l'usine, telle que plusieurs districts industriels le tolèrent encore, eût fait horreur à nos ancêtres. Ils se seraient indignés de voir les femmes et les jeunes filles descendre dans les fosses, qui sont les tombeaux de l'honneur féminin*'.³² Kurths boek leest duidelijk meer als een pamflet dan als een historisch werk. Het verleden werd er zonder blikken of blozen ingezet om lessen voor het heden te formuleren.

Met Kurth wordt een nieuwe weg ingeslagen: die van de polemische geschiedschrijving. Tenminste, zo wordt de ambachtshistoriografie uit de eerste helft van de twintigste eeuw tegenwoordig getypeerd. Catharina Lis en Hugo Soly gingen in de bundel *Werelden van verschil* uit 1997 zelfs zover om te stellen dat alle geschiedschrijving over de ambachten tijdens het interbellum politiek geladen was en dat elke auteur vanuit een ideologische *bias* vertrok.³³ Eenzelfde beeld bestaat voor de historiografie van het ambachtswezen in Nederland, Duitsland en Italië. Het loont de moeite om dit eens van naderbij te onderzoeken.

Liberales en katholieke standpunten en slechts een enkele socialist

Het merendeel van de historici die in de eerste decennia van de twintigste eeuw aan de universiteiten van Gent en Brussel verbonden waren, kan met liberale standpunten worden geassocieerd. Zeker in Gent heerste een burgerlijk-liberale cultuur onder de docenten. Het bekendste voorbeeld hier is uiteraard Henri Pirenne (1862-1935) die, afkomstig uit een welvarende familie van ondernemers, opgroeide in een liberale omgeving. Pirenne wijdde zelf geen gespecialiseerde studies aan de ambachten, al komen ze wel veelvuldig in zijn grote synthesewerken aan bod. Hij had een grote invloed op zijn leerlingen, van wie vooral Hans Van Werveke (1898-1974)³⁴ en Guillaume Des Marez (1870-1931)³⁵ moeten worden genoemd. Des Marez introduceerde de Gentse traditie van sociaaleconomisch onderzoek later ook aan de Vrije Universiteit Brussel.

Ook aan katholieke zijde vallen heel wat bekende figuren te noteren, zoals kanunnik en Antwerps stadsarchivaris Floris Prims (1882-1954), priester-historicus Paul Allossery (1875-1943) en de Leuvense historicus Jan Verhavert (levensdata onbekend).³⁶ Het meest spraakmakende voorbeeld aan katholieke zijde was de Leuvense hoogleraar Emile Lousse

Hans Van Werveke (1898-1974) was een vertegenwoordiger van de liberale standpunten in de historiografie van het ambachtswezen (ugentmemorie.be)

De Leuvense hoogleraar Emile Lousse (1905-1986) vertolkte op spraakmakende wijze de katholieke visie op het corporatisme (cultuurgeschiedenis.be)

(1905-1986).³⁷ Lousse was een overtuigd katholiek en zijn geloof weerspiegelde zich sterk in zijn werk. Zo was zijn visie op de geschiedenis die van een neergaande lijn omdat de Westerse maatschappij sinds de middeleeuwen steeds meer haar christelijke karakter verloor. Toen de katholieke partijen in de jaren 1930 op zoek gingen naar een nieuwe christelijk-corporatieve staatsordening, publiceerde hij verschillende theoretische bespiegelingen omtrent deze zoektocht en vergeleek hij het vroegere corporatisme met de ingevoerde eigentijdse varianten.³⁸ Opvallend genoeg toonde Lousse zich erg sceptisch tegenover het eigentijdse corporatistische model. Hij verwierp het corporatisme zelfs, omdat het in zijn ogen niet aangepast leek aan de moderne samenleving: het zou vooral botsen met de parlementaire democratie en leiden naar staatstotalitarisme.³⁹ Lousse nam dus afstand van het twintigste-eeuwse corporatisme, maar dat weerhield hem er niet van de middeleeuwse ambachten te verheerlijken omwille van hun christelijke basis. Aan het werk van Lousse zit een politieke kant maar zijn persoonlijke voorkeur voor institutionele geschiedenis bleef toch de belangrijkste reden voor zijn interesse in ambachten. Het was vanuit zijn expertise in dit vak dat hij zich mengde in het corporatistische debat en niet omgekeerd.

Opvallend genoeg lijken er onder de Belgische academici uit de eerste helft van de twintigste eeuw nauwelijks socialistische historici te vinden. Zeker de meest prominente geschiedschrijvers hebben een liberale of katholieke achtergrond. De socialisten waren over het algemeen gekant tegen een corporatistisch model en bleven een klassenconfrontatie verdedigen op basis van de arbeiderssyndicaten. Er waren onder de socialisten echter ook voorstanders van de corporatieve gedachte. De voornaamste onder hen, Hendrik de Man

(1885-1953), verwerkte in zijn *Corporatisme et socialisme* uit 1935 weliswaar historische argumenten om zijn pleidooi voor een neocorporatistisch model te verdedigen, maar niettemin kunnen zijn politieke geschriften moeilijk beschouwd worden als geschiedschrijving.

32 De schandelijke promiscuïteit van de fabriek, die verscheidene industriegebieden nog dulden, zou onze voorvaders doen huiveren. Ze zouden verontwaardigd zijn als zij vrouwen en meisjes in die hollen zagen verdwijnen die het graf betekenen van hun vrouwelijke eer. Kurth, *Les corporations*, 23-24 (citaten).

33 Lis en Soly, 'Ambachtsgilden', 11-42.

34 Ganshof, 'Over het oeuvre', v-xix.

35 Pirenne, 'Notice sur Guillaume Des Marez', 150-159; Billen en Boone, 'Pirenne', 459-485.

36 Over Prims, zie: Prims en Peeters, *Kanunnik Dr. Floris Prims*; Over Allossery, zie: Van Coppenolle, *E.H. Paul Allossery*.

37 Darquennes, 'Prof. Dr. E. Lousse', 5-6.

38 Lousse, 'Het middeleeuwsch solidarisme', 3-17; Lousse, 'Bevoorrechte middenstandsorganisaties', 104-114. Zie ook: Wils, 'In memoriam', 36.

39 Lousse, 'Het totalitair-autoritair staatssysteem', 3-13. Zie ook: Van Haver, 'Onmacht', 130-132.

Hendrik de Man (1885-1953) was in België de enige socialistische voorstander van de corporatieve gedachte. Foto uit 1935 (en. wikipedia.org)

de sociale dimensie van de ambachten centraal, met hun systemen voor ondersteuning van weduwen, wezen en behoeftige meesters. Dat is onder meer duidelijk bij Allossery, die in 1926 één van de eerste synthesewerken over de Zuid-Nederlandse ambachten redigeerde en in het voorwoord betoogde dat men in verband met de huidige sociale verhoudingen veel kon leren van de vroegere ambachten.⁴⁰ Lousse schreef over de bredere corporatieve onderbouw van de samenleving in het ancien régime en plaatste de ambachten binnen die sociale context. Hij besteedde veel aandacht aan de definiëring van de relaties tussen de ambachtlieden, maar in zijn analyse overheerst veelal de juridische insteek. Daardoor is zijn werk eerder hermetisch en abstract van aard en is de link met de historische realiteit niet altijd duidelijk.⁴¹

Priester-historicus Paul Allossery (1875-1943) (Bibliotheek Brugge, Guido Gezellearchief)

In welke mate hadden persoonlijke opvattingen van historici nu een weerslag op hun visie op de ambachten? Grosso modo kunnen we volgend onderscheid maken. Liberale auteurs waren veelal geneigd om de ambachten negatief te portretteren. Hun focus lag, voornamelijk door hun academische achtergrond in Gent of Brussel, op de economische aspecten van het ambachtswezen. De in hun ogen restrictieve en protectionistische bepalingen in de ambachtsreglementen strookten niet met hun liberale overtuiging en auteurs zoals Pirenne zetten de ambachten dan ook neer als inefficiënte instituten die nefast waren voor economische ontwikkeling. Katholieke auteurs daarentegen hadden een veel positievere kijk op de ambachten omdat ze, in lijn met Godefroid Kurth, in het middeleeuwse ambachtswezen een blauwdruk voor een christelijke maatschappelijke ordening zagen. Daartoe focusten ze zich minder op de economische rol van de ambachtsgilden maar stelden ze in plaats daarvan

In die zin is het dus mogelijk een ruw onderscheid te maken tussen een katholieke en een liberale interpretatie van het ambachtswezen, maar dit verschil kan ook worden genuanceerd. Wanneer het namelijk aankomt op feitelijke informatie en bredere theoretische perspectieven, valt het op dat onder historici vaak een grote mate van consensus heerste. Dat ideologische overtuigingen geen al té grote scheidingslijnen trokken, is overigens ook merkbaar in het feit dat katholieke en liberale auteurs naar elkaar refereerden. Bij Allossery ging dit zelfs zo ver dat hij voor zijn synthesewerk *Het gildeleven in vroeger eeuwen* grote delen uit het werk van Des Marez kritiekloos overnam. Een voorbeeld van gemeenschappelijke standpunten over ideologische stromingen heen, vinden we precies in de twee belangrijkste debatten over de ambachten uit de eerste helft van de twintigste eeuw: namelijk over het ontstaan en de opheffing van de ambachten aan het einde van het *ancien régime*.

Visies op het ontstaan van de ambachten

Het ontstaan en de vorming van de ambachten was een populair onderwerp in de historiografie en niet enkel in België. Sinds de negentiende eeuw deden over dit thema verschillende theorieën de ronde in Europa. Gangbare theses die de oorsprong van de ambachten in de Romeinse *collegia* of in de Karolingische domeinen situeerden, werden echter verworpen vanuit het argument dat ze te weinig rekening hielden met de historische feiten. Met name Pirenne ontkrachtte deze theorieën op grond dat de Zuid-Nederlandse steden geen enkele band kenden noch met Romeinse steden, noch met de vroegmiddeleeuwse domeinen.⁴² Het merendeel van de Belgische historici volgde grotendeels zijn stelling dat de vorming van de ambachten parallel verliep met de ontwikkeling van de steden. Ze ontstonden dus pas vanaf de twaalfde eeuw en doorliepen een lange evolutie die in feite pas haar voltooiing zou bereiken tegen de vijftiende eeuw. Alle auteurs benadrukten bovendien dat deze evolutie grondig verschilde van stad tot stad.

Eén van de meest invloedrijke ontwikkelingsmodellen in dat verband is dat van Guillaume Des Marez. Diens werk doet sterk denken aan de manier waarop Stanislas Bormans in 1863 het ontstaan en de ontwikkeling van de ambachten had verklaard, hoewel bij Des Marez de economische variabele toch sterker aanwezig is. Des Marez voerde de oorsprong van de Zuid-Nederlandse ambachten terug op de vrijwillige associatie van stielgenoten, vanuit een sterk gemeenschapsgevoel en een gedeelde religieuze cultuur. In een tweede fase, die Des Marez aanduidde als de fase van de strijd, gingen de ambach-

De Brusselse stadsarchivaris Guillaume Des Marez (1870-1931) was ook hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel (digitheque.ulb.ac.be)

ten ijveren voor meer politieke inspraak door middel van verschillende revoltes. In Vlaanderen al vanaf het einde van de dertiende eeuw, in de overige gewesten pas later, dwongen de ambachten officiële erkenning af hoewel verdere strijd nodig bleef voor het verkrijgen van effectieve politieke inspraak.⁴³ Niet alleen liberale historici zoals Félicien Favresse (1898-1960),⁴⁴ maar ook heel wat katholieke auteurs, onder wie Floris Prims, aanvaardden zowel de religieuze oorsprong van de corporaties als het element van strijd in de emancipatie van de ambachten en de realisatie van een 'werkelijk democratisch-parlementair mede-regeren'.⁴⁵ Op zijn beurt ontkende Pirenne dan weer met klem het democratische karakter van de ambachtsregimes, aangezien enkel de meesters politieke inspraak kregen en de toegang tot het meesterschap al vanaf de vijftiende eeuw bemoeilijkt werd.⁴⁶

40 Allossery, *Het gildeleven*.

41 Lousse, *La Société d'ancien régime*.

42 Pirenne, 'Le mouvement', 319-320.

43 Des Marez, 'La première étape', 418-446; Des Marez, *L'organisation*, 3-43.

44 Favresse, *L'avènement*, 44-77.

45 Prims, *Het herfsttij*, 10-11.

46 Pirenne, 'Le mouvement', 341-342.

De enige die van dit ontwikkelingsschema afweek, was Lousse. Hij sloot zich weliswaar aan bij het argument van een gefaseerde ontstaansgeschiedenis, maar voor hem was er geen sprake van een antagonie of strijd tussen ambachten en stedelijke overheden. Lousse stelde dat de religieuze broederschappen, die evolueerden naar productiesyndicaten, zich inspannen voor het algemeen belang en hiervoor door het stadsbestuur beloond werden met een juridisch statuut en deelname aan het bestuur. De ambachten kregen dus zonder te moeten strijden corporatieve erkenning, wat haaks staat op wat Favresse of Des Marez schreven. Stedelijke revoltes kwamen voor Lousse voort uit hebzucht en machtswellust en daarin manifesteerde zich het verwijderd raken van de oorspronkelijke christelijke waarden.⁴⁷

Opvallend is dat vrijwel alle auteurs, zowel de liberale als de katholieke, verwezen naar een gedeelde religieuze cultuur als één van de belangrijke factoren voor het ontstaan van de ambachten. Hiermee hadden ze echter meteen ook alles gezegd over het religieuze karakter van de ambachten. Buiten een terloopse beschrijving van de ambachtsaltaren en -processies werd dit thema grotendeels genegeerd. Voor de liberale auteurs valt dit vanuit ideologisch

standpunt nog wel te begrijpen, maar zelfs de katholieke auteurs, die zich toch zo lovend uitlieten over het 'christelijke karakter' van de ambachten, lieten het na om het religieuze in hun studies uit te diepen. Al in de jaren 1890 verwerkten Edmond Geudens (1846-1922) en Edward Poffé (1862-1920) talrijke verwijzingen naar de christelijk geïnspireerde liefdadigheid en solidariteit onder de ambachtslieden in hun studies over de Antwerpse ambachten, zonder evenwel in te gaan op de ambachtelijke 'godsdienstzin'.⁴⁸ En in de jaren 1930 had Prims vanuit zijn kunsthistorische interesse aandacht voor de altaren en altaarstukken van de ambachten, maar ook zijn analyse liet de corporatieve religieuze cultuur buiten beschouwing.⁴⁹

Kanunnik en Antwerps stadsarchivaris Floris Prims (1882-1954). Olieverf op doek, De Mets 1944 (veiling.catawiki.nl)

Visies op het verval en de afschaffing van de ambachten

Omtrent het meest beladen onderwerp, dat van het verval en de afschaffing van de ambachten in de achttiende eeuw, bestond al evenzeer een grote mate van consensus onder historici, hoewel er zich hier ook afwijkende theses ontwikkelden. Aandacht voor dit thema was er al in de negentiende eeuw. Nieuw in de twintigste eeuw was de zoektocht naar de bredere oorzaken van het verval van de ambachten en de vraag naar de vermijdbaarheid van hun afschaffing. Het verval zelf stond voor de meeste historici, liberaal én katholiek, nauwelijks ter discussie. Ook voor Hendrik de Man waren de corporaties bij het uitbreken van de Franse Revolutie op sterven na dood.

In zijn *Histoire de Belgique* stelde Pirenne dat het verval van de ambachten in de Nederlandse gewesten al vanaf de vijftiende eeuw inzette. De belangrijkste oorzaak was het ontstaan van een 'individualistische geest' die de basis zou vormen voor een kapitalistische economie. De ambachten konden door hun vastgeroeste structuren niet concurreren met de groothandelaars en de dynamiek van de vrije industrie en waren door deze nieuwe economische realiteit eigenlijk al in de vijftiende eeuw gedateerd. Volgens Pirenne gingen

de ambachten in een conservatieve reflex ertoe over hun monopolies scherper af te bakenen en agressief af te dwingen, met als enig resultaat dat de industriële productie massaal naar het platteland verhuisde waar ze tot bloei kwam. De protectionistische reactie van de ambachten bevorderde uiteindelijk alleen maar het verval. Voor Pirenne lag de basis van het behoudsgezinde verzet van de ambachten tegen de vernieuwing in het feit dat de oorspronkelijke corporatieve geest was verdwenen en dat de ambachten verworpen waren tot oligarchieën van meesters die enkel gericht waren op het beschermen van hun eigen belangen en privileges.⁵⁰

In Pirennes visie was de ondergang van het ambachtswezen onlosmakelijk verbonden aan de ontwikkeling van het kapitalisme. Hij werd daarin gevolgd door zijn leerling Guillaume Des Marez, die stelde dat de stedelijke economie vanaf de vijftiende eeuw vervangen werd door een 'nationaal' model. Ambachten functioneerden slechts binnen een stedelijk systeem en omdat ze niet gewillig waren om zich aan te passen werden ze

steeds meer naar de marge gedreven. De bloei van de rurale industrie creëerde bovendien een aanzuigeffect waardoor de steden leegliepen en de ambachten een groot deel van hun arbeidskrachten zagen verdwijnen. Door de eenzijdige nadruk op protectionisme en het gebrek aan organisatorische flexibiliteit groeven de ambachten volgens Des Marez hun eigen graf en waren ze gedoemd om ten onder te gaan.⁵¹ Niet alleen aan liberale maar ook aan katholieke zijde werd de zienswijze van Pirenne en Des Marez gevolgd. Auteurs zoals Allossery en Arthur Van de Velde erkenden eveneens het verval van de ambachten maar met dat nuanceverschil dat zij de ontwikkeling van de kapitalistische economie als een kwaad zeer zagen, een gif dat de geesten en zeden bedierf en waardoor de ambachten zich steeds verder van hun oorspronkelijke doelstellingen verwijderden.

Henri Pirenne (1862-1935) in zijn werkkamer
(© Universiteitsarchief Gent)

Tegenover de vrij eenduidige liberale visie was er een andere interpretatie van het verval door Hubert Van Houtte (1872-1948). In zijn *Histoire économique de Belgique à la fin de l'Ancien Régime* ging hij tegen Pirenne in. Hij stelde dat de ontwikkeling van de rurale nijverheid nauwelijks een negatieve impact op de ambachten uitoefende. De plattelandsnijverheid behield de vorm van kleine familiebedrijfjes en was voor 1750 niet in staat de corporatieve industrie te bedreigen. Van Houtte erkende weliswaar dat de ambachten in de vroegmoderne tijd een periode van verval kenden, maar dit verval had weinig te maken met externe factoren. De achttiende eeuw telde meer ambachten dan ooit tevoren. Ook was hun regelgeving beter ontwikkeld, maar hieruit kwam een intern verval voort. De ambachten waren juist 'overontwikkeld', overgereguleerd, waardoor ze telkenmale in elkaars vaarwater kwamen met vele rechtszaken en oplopende schulden tot gevolg. Volgens Van Houtte waren de ambachten in de tweede helft van de achttiende eeuw, aan de vooravond van hun

47 Lousse, 'L'organisation des professions', 749-762.

48 Geudens, *Het hoofdambacht*, I, 18 en *passim*; Poffé, *De Antwerpsche beenhouwers*, 10, 54-55 en *passim*; Poffé, *De gilde*, 18-28.

49 Prims, 'Altaarstudiën'.

50 Pirenne, *Histoire*, III, 219-262; IV, 424-428.

51 Des Marez, *L'organisation*, 496-506.

afschaffing, echter opnieuw aan een herstelbeweging bezig dankzij de interventies van de Oostenrijkse centrale overheid om de ambachtsfinanciën te saneren.⁵²

Als katholiek hoogleraar aan de liberale Gentse universiteit is Hubert Van Houtte niet eenvoudig in een ideologisch vakje te stoppen.⁵³ Maar zijn these zou niettemin vooral door katholieke auteurs worden nagevolgd. Vooral de idee dat de ambachten in de

Hubert Van Houtte (1872-1948) was hoogleraar aan de liberale Gentse universiteit (ugentmemorialis.be)

Oostenrijkse periode aan de herstellende hand waren, bleek populair te zijn. Onder de auteurs die expliciet naar Van Houtte verwezen, vinden we onder andere Jan Verhavert en Floris Prims. Prims argumenteerde in zijn *Herfsttij van het corporatisme in Antwerpen* uit 1945 dat de ambachten in de achttiende eeuw enkel een evolutiecrisis doormaakten en dat ze het gehaald zouden hebben indien de Franse Revolutie ze niet had afgeschaft.⁵⁴ Jan Verhavert werkte Van Houttes these dan weer empirisch uit in zijn studie over de Leuvense ambachten uit 1940. Daarin voerde hij niet enkel aan dat de ambachten in de achttiende eeuw geen periode van verval maar juist een periode van bloei doormaakten, maar ook dat de ambachten als bakens van solidariteit, broederlijkheid en christelijke spirit de leden beschermden tegen uitbuiting door Pirennes 'individualistisch-kapitalistische ondernemers'. Externe druk op de ambachten, veroorzaakt door arbeids- en productieoverschotten op het platteland, dwong de corporaties

hun privileges nauwkeurig te definiëren en hun grenzen scherper af te bakenen. Dat zorgde er uiteindelijk voor dat 'de corporatieve organisatie van het economisch leven der stad zowel uiterlijk als innerlijk veeleer in omvang had toegenomen dan afgenomen'. In zijn visie bleven de ambachten dus tot aan de abrupte afschaffing in 1795 een netwerk bieden aan de leden om hun sociale en economische belangen veilig te stellen.⁵⁵

Besluit

De belangrijkste vaststelling van dit onderzoek is hoe in de Belgische historiografie van het ambachtswezen een opmerkelijke rode draad loopt, van de vroege negentiende eeuw tot het midden van de twintigste eeuw. Bij de meeste auteurs bestond er consensus over de chronologische ontwikkeling van het ambachtswezen. In de negentiende eeuw had Stanislas Bormans, die de ambachten als drijvende politieke krachten in het middeleeuwse Luik beschouwde, geen moeite om de economische inertie en contraproductiviteit van de zeventiende- en achttiende-eeuwse ambachten te erkennen. Van zijn kant benadrukte de ambachtscritische Briavoinne de economische bijdrage van de middeleeuwse corporaties en schoof hij de sociale initiatieven binnen het ambachtswezen als positieve elementen naar voren. In de twintigste eeuw deelden liberale en katholieke auteurs de visie op het ontstaan van de ambachten. Ook de these van verval kon bij de meeste auteurs op instemming rekenen. Hoewel er in het spoor van Hubert Van Houtte door katholieke auteurs ook andere meningen werden ontwikkeld, hadden de meeste katholieke apologeten van het ambachtswezen (inclusief de socialist Hendrik de Man) geen moeite om het verval van de ambachten in de achttiende eeuw te erkennen. Door

onderscheid te maken tussen de vermolmd achttiende-eeuwse instituten die alle kwalen van *ancien régime* in zich droegen en de onvolprezen sociale en christelijke corporaties uit de middeleeuwen, was het mogelijk het corporatisme als model voor een nieuwe maatschappelijke ordening naar voren te schuiven.

Die eenheid in verscheidenheid lijkt met andere woorden een constante te zijn in de Belgische ambachtshistoriografie. Het valt inderdaad op hoe de ambachtsstudies uit de eerste helft van de twintigste eeuw in essentie bij het negentiende-eeuwse narratief aansloten. Toegegeven, de argumentatie is gesofisticeerder of 'wetenschappelijker' en bij de Gentse historici ook sterker economisch onderbouwd, maar in essentie vinden we veelal de beproefde recepten uit de negentiende eeuw terug. Zowel bij liberale auteurs als bij katholieken zoals Emile Lousse bestond er eensgezindheid over het onderscheid tussen de middeleeuwse en de vroegmoderne ambachten. Diezelfde consensus was er ook al in de negentiende en zelfs achttiende eeuw. Afhankelijk van de eventuele ideologische accenten die men wilde leggen, focuste men op de bloeiperiode of juist op het verval en stelde men de economische, de politieke of de sociale aspecten centraal. Dat was al zo bij Briavoinne en Blommaert en we vinden het in de twintigste eeuw terug bij Pirenne en Des Marez aan de ene kant en Allossery, Prims, Verhavert en Lousse aan de andere kant. Het grote verschil tussen de negentiende- en de twintigste-eeuwse historiografie schuilt in het feit dat door de opkomst van de economische geschiedenis, de economische insteek almaar belangrijker werd, waardoor de liberale, ambachtskritische interpretatie gaandeweg ook de dominante werd.

Belangrijk om hier aan toe te voegen is dat dit onderscheid in benadering niet enkel terug te voeren is op een verschil in maatschappijvisie, maar evenzeer bepaald werd door de academische achtergrond. Pirenne, Van Werveke en Des Marez kwamen allen uit de 'Gentse school', waar de economische geschiedenis het eerst en het sterkst ingang had gevonden. Aan de Katholieke Universiteit Leuven stond de economische geschiedenis minder sterk, omdat de verwetenschappelijking er geïntroduceerd werd door Alfred Cauchie, die zich vooral bezighield met kerk- en staatkundige geschiedenis. De keuze van de Leuvense historici om zoals Lousse de ambachten meer vanuit een religieuze of institutionele hoek te benaderen kwam dus evenzeer voort uit de academische traditie. Een ander element dat ten slotte meespeelde in de academische wereld was de sterke tendens van leerlingen om de theorieën en stellingen van hun mentor over te nemen en verder uit te werken. Het werd doorgaans beschouwd als *not done* om de verdiensten van de leermeester op die manier ter discussie te stellen. Met name binnen de context van de Gentse universiteit speelde dit effect sterk mee in de verspreiding van bepaalde denkbeelden, zijnde die van Pirenne. Hij had een enorme invloed op zijn leerlingen, van wie enkel Des Marez het uiteindelijk aandurfde om kritische bemerkingen bij een aantal van zijn stellingen te plaatsen en eigen ideeën naar voren te schuiven.⁵⁶

In het geval van de katholieke auteurs speelde de invloed van het corporatistische debat het meest duidelijk een rol in de geschiedschrijving, maar het gaat volgens ons te ver om te spreken van 'politiek geïnspireerde geschiedschrijving'. In dit opzicht verschillen de resultaten van deze studie in zekere mate met de mening van andere hedendaagse auteurs die de vroegere historiografie in een vrij negatief daglicht stellen. Voor Ehmer, Slokker, Mocarelli, Lis en Soly bestond de oude geschiedschrijving van de ambachten uit behoorlijk gepolari-

52 Van Houtte, *Histoire économique de Belgique*, 11-19, 23-115.

53 Vercauteren, 'Hubert van Houtte', 144-159; Wyffels, 'Houtte, Hubert van', 385-390.

54 Prims, *Het herfsttij van het corporatisme*, 57-59.

55 Verhavert, *Het ambachtswezen te Leuven*, 125-140.

56 Billen en Boone, 'Pirenne in Brussels', 459-485.

seerde blokken met weinig of geen raakvlakken. Onze stelling is dat dit in de realiteit veel genuanceerder lag. Na een rehabilitatie van de ambachten is het dus misschien tijd voor een rehabilitatie van de ambachtshistoriografie.

Archivalia

Archief van de Koninklijke Academie van België, Brussel
Archives contemporaines
Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques
Concours annuels, 1827.

Literatuur en gedrukte bronnen

- Aerts, E., en U. Bosma, 'The Low Countries, intellectual borderlands of economic history' in F. Boldizzoni en P. Hudson, red., *Routledge handbook of global economic history* (New York 2016) 175-192.
- Ainé, J., *Humbles excuses, adressées à monsieur Léonard Pycke, surnommé Titi Le Flaneur* (Kortrijk 1842).
- Allossery, P., *Het gildeleven in vroeger eeuwen* (Brugge 1926).
- Bethune, J., 'Pycke (Léonard)' in: *Biographie nationale* XVIII (Brussel 1905) 364-368.
- Billen, C., en M. Boone, 'Pirenne in Brussels before 1930. Guillaume Des Marez and the relationship between a master and his student', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 41 (2011) 459-485.
- Blommaert, Ph., *Causes de la guerre des Gantois contre le duc de Bourgogne, 1450-1453* (Gent 1839).
- Blommaert, Ph., *Over de ambachtsgilden of neringen te Gent* (Gent 1840).
- Boone, M., 'Les métiers dans les villes flamandes au bas moyen âge (XIVe-XVIe siècles): images normatives, réalités socio-politiques et économiques' in: P. Lambrechts en J.-P. Sosson, red., *Les métiers au moyen âge: aspects économiques et sociaux* (Louvain-la-Neuve 1994) 1-21.
- Bormans, S., *Le bon métier des tanneurs de l'ancienne cité de Liège* (Luik 1863).
- Briavoinne, N., *Sur les inventions et perfectionnements dans l'industrie, depuis la fin du XVIIIe siècle jusqu'à nos jours* (Brussel 1838).
- Briavoinne, N., *De l'industrie en Belgique: causes de décadence et de prospérité, sa situation actuelle* (2 bdn.; Brussel 1839).
- Briavoinne, N., *Mémoire sur l'état de la population, des fabriques, des manufactures et du commerce dans les provinces des Pays-Bas, depuis Albert et Isabelle jusqu'à la fin du siècle dernier* (Brussel 1841).
- Coleman, D.C., *Myth, history and the Industrial Revolution* (Londen 1992).
- Coppenolle, M. Van, *E.H. Paul Allossery* (Tielt 1946).
- Crutzen, G., 'Principaux défauts du système corporatif dans les Pays-Bas autrichiens à la fin du XVIIIe siècle', *Revue de l'Instruction Publique en Belgique* 30 (1887) 277-302; 31 (1888) 1-24.
- Crutzen, G., 'Un mémoire contemporain sur la question des corporations aux Pays-Bas à la fin du siècle dernier', *Messenger des Sciences Historiques* 61 (1887) 293-307, 420-439.
- Crutzen, G., 'Une querelle de métier à Mons au XVIIIe siècle', *Mémoires et Publications de la Société des Sciences, des Arts et des Lettres du Hainaut* 5/2 (1890) 485-509.
- Cuvelier, J., 'Bormans (Stanislas-Marie)' in: *Biographie nationale* XXIX (Brussel 1956) 332-338.
- Dambruyne, J., *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld* (Gent 2002).
- Darquennes, A., 'Prof. Dr. E. Lousse: De Bezieler', *Standen en Landen* 22 (1961) 5-6.
- Delepiere, O., en J.F. Willems, *Collection des keuren ou statuts de tous les métiers de Bruges* (Gent 1842).
- Dungen, P. Van den, *Milieux de presse et journalistes en Belgique (1828-1914)* (Brussel 2005).
- Ehmer, J., 'Traditionelles Denken und neue Fragestellungen zur Geschichte von Handwerk und Zunft' in: F. Lenger, red., *Handwerk, Hausindustrie und die historische Schule der Nationalökonomie. Wissenschafts- und gewerbegeschichtliche Perspektiven* (Bielefeld 1998) 19-77.
- Favresse, F., *L'avènement du régime démocratique à Bruxelles pendant le moyen âge (1306-1423)* (Brussel 1932).
- Ganshof, F.-L., 'Over het oeuvre van Hans Van Werveke' in: H. Van Werveke, *Miscellanea Medievalia. Verspreide opstellen over economische en sociale geschiedenis van de middeleeuwen* (Gent 1968) v-xix.
- Geudens, E., *Het hoofdambacht der meerseniers* (4 bdn.; Antwerpen 1891-1904).
- Haemers, J., 'De dominante staat: de Gentse opstand (1449-1453) in de negentiende- en twintigste-eeuwse historiografie', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 119 (2004) 39-61.
- Haver, G. Van, 'Onmacht der verdeelden. Katholicisme in Vlaanderen tussen democratie en fascisme', *Basisvragen in de Humane Wetenschappen. Handelingen van het XXXIII Vlaams filologencongres* (Leuven 1979).

- Henne, A., en A. Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles* (3 bdn.; Brussel 1845).
- Houtte, H. Van, *Histoire économique de Belgique à la fin de l'Ancien Régime* (Gent 1920).
- Huistra, P., H. Paul en J. Tollebeek, 'Historians in the archive: an introduction', *History of the Human Sciences* 26 (2013) 3-7.
- Jones, G.S., 'The genesis of the "Industrial Revolution": Jean-Baptiste Say and the French debate on *industrie*' in: J.-Ph. Genêt en F.-J. Ruggiu, red., *Les idées passent-elles la Manche? Savoirs, représentations, pratiques (France-Angleterre, Xe-XXe siècles)* (Parijs 2007) 211-233.
- Kervyn de Lettenhove, J.M.B.C., *Histoire de Flandre* (7 bdn.; Brussel 1847-1855).
- Kupper, J.-L., 'Godefroid Kurth and Henri Pirenne: an improbable friendship', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 41 (2011) 411-426.
- Kurth, G., *Les corporations ouvrières au Moyen Age* (Brussel-Namen 1893).
- Lambrechts, P., 'L'historiographie des métiers dans les principautés des anciens Pays-Bas: acquis et perspectives de recherches' in: P. Lambrechts en J.-P. Sosson, red., *Les métiers au moyen âge: aspects économiques et sociaux* (Louvain-la-Neuve 1994) 143-155.
- Lis, C., en H. Soly, 'Inleiding', in: C. Lis en H. Soly, red., *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel 1994) 7-12.
- Lis, C., en H. Soly, 'Ambachtsgilden in vergelijkend perspectief: de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, 15de-18de eeuw' in: C. Lis en H. Soly, red., *Werelden van verschil: ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 11-42.
- Lis, C., en H. Soly, 'Craft guilds in comparative perspective: the Northern and Southern Netherlands: a survey' in: C. Lis, J. Lucassen, M. Prak en H. Soly, red., *Guilds in the early modern Low Countries: work, power and representation* (Londen 2006) 1-31.
- Lousse, E., 'L'organisation des professions sous l'Ancien Régime', *Annales de Droit et de Sciences Politiques* 5 (1937) 749-762.
- Lousse, E., 'Het totalitair-autoritair staatsstelsel', *Hauteclaire* 9 (1939) 3-13.
- Lousse, E., 'Het middeleeuwsch solidarisme thans nog copieerbaar?', *Vlaamsch Rechtskundig Tijdschrift* 35 (1940) 3-17.
- Lousse, E., *La Société d'ancien régime. Organisation et représentation corporatives* (Leuven-Brugge 1943).
- Lousse, E., 'Bevoorrechte middenstandsgilden in het verleden', *Middenstandsgids* 3-4 (1950) 104-114.
- Marez, G. Des, *L'organisation du travail à Bruxelles au XVe siècle* (Brussel 1904).
- Marez, G. Des, 'La première étape de la formation corporative. L'entraide', *Bulletin de l'Académie Royale de Belgique* 9-10 (1921) 418-446.
- Mocarelli, L., 'Guilds reappraised: Italy in the early modern period', *International Review of Social History* 53 (2008) 159-178.
- Munck, B. De, 'Van religieuze devotie naar zakelijk streven? Enkele kanttekeningen bij de religieuze materiële cultuur van Antwerpse ambachten in de zestiende eeuw' in: R. Fabri en N. Van Hout, red., *Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens. Meesterwerken uit het koninklijk Museum terug in de kathedraal* (Antwerpen 2009) 21-31.
- Pirenne, H., 'Notice sur Guillaume Des Marez, membre de l'Académie', *Annuaire de l'Académie Royale de Belgique* (1934) 149-207.
- Pirenne, H., *Histoire de Belgique* (3e ed.; 4 bdn.; Brussel 1937).
- Pirenne, H., 'Le mouvement économique et sociale au moyen âge du XIe siècle au milieu du XVe siècle' in: G. Glotz, red., *Histoire du moyen âge, VIII: La civilisation occidentale au moyen âge* (Parijs 1933) 1-189, herdrukt in H. Pirenne, *Histoire économique de l'occident médiéval* (Brugge 1951).
- Poffé, E., *De Antwerpsche beenhouwers van de vroegste tijden tot heden* (Antwerpen 1894).
- Poffé, E., *De gilde der Antwerpsche schoolmeesters van bij haar ontstaan tot aan hare afschaffing* (Antwerpen 1895).
- Prims, A., en K.C. Peeters, *Kanunnik Dr. Floris Prims: 1882-1954* (Antwerpen 1957).
- Prims, F., 'Altaarstudien', *Antwerpiensia* 12 (1938) 285-339; 13 (1939) 278-445.
- Prims, F., *Het herfsttij van het corporatisme in Antwerpen* (Antwerpen 1945).
- Pycke, L., *Mémoire en réponse à la question proposée par l'Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles (...)* (Brussel 1827).
- Richardson, G., 'A tale of two theories: monopolies and craft guilds in medieval England and modern imagination', *Journal of the History of Economic Thought* 23 (2001) 217-239.
- Schryver, R. De, *Historiografie. Vijfentwintig eeuwen geschiedschrijving van West-Europa* (3e ed.; Leuven 1997).
- Slokker, N., *Ruggengraat van de stad. De betekenis van gilden in Utrecht, 1528-1818* (Amsterdam 2010).
- Stabel, P., 'Guilds in late medieval Flanders: myths and realities of guild life in an export-oriented environment', *Journal of Medieval History* 30 (2004) 187-212.
- Putte, F. Van de, *Biographie de monsieur Léonard Pycke, avocat à Courtrai* (Brugge 1842).
- Vercauteren, F., 'Hubert van Houtte, 1872-1948', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis* 125 (1959) 144-159.
- Verhavert, J., *Het ambachtswezen te Leuven* (Leuven 1940).
- Verschaffel, T., *De hoed en de hond: geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden 1715-1794* (Hilversum 1998).
- Verschaffel, T., 'De dissertatie. Onderzoek in een verlicht décor' in: J. Tollebeek, T. Verschaffel en L.H.M. Wessels, red., *De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden, 1500-2000* (Hilversum 2002) 123-141.
- Vigne, F. De, *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs drapeaux, leurs armes, leurs blasons, etc.* (Gent 1847).
- Wils, L., 'In memoriam Emile Lousse', *Tijdingen uit Leuven* 93 (1986) 36.
- Witte, E., J.-P. Nandrin, E. Gubin, en G. Deneckere, red., *Nieuwe geschiedenis van België, I: 1830-1905* (Tielt 2005).
- Wyffels, C., 'Houtte, Hubert van, historicus en hoogleraar' in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, XI (Brussel 1985) 385-390.